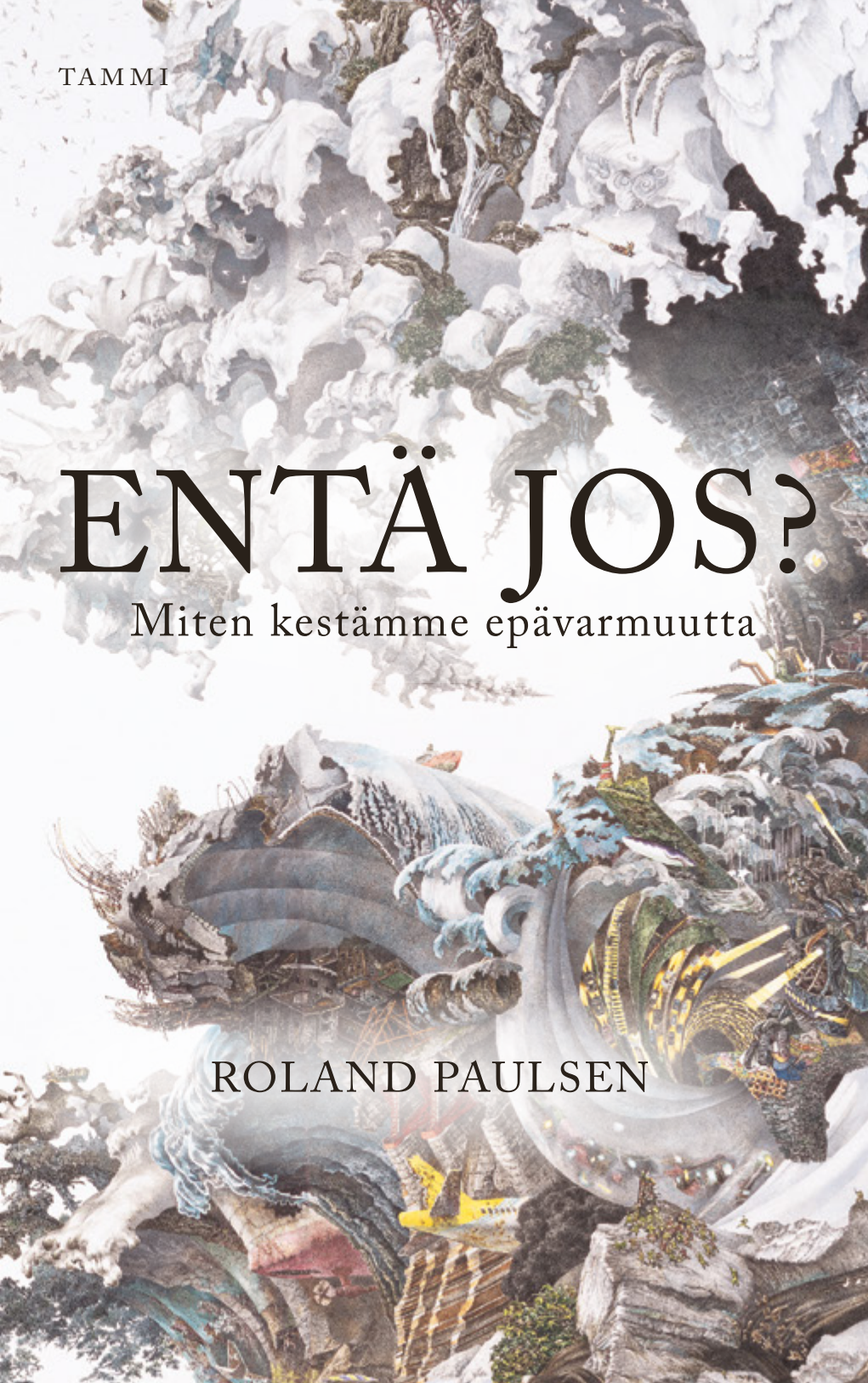


TAMMI

ENTÄ JOS?

Miten kestäimme epävarmuutta

ROLAND PAULSEN



Roland Paulsen

ENTÄ JOS?

Miten kestäimme epävarmuutta

Suomentanut Heikki Eskelinen



TAMMI

HELSINKI



Ruotsinkielinen alkuteos: *Tänk om. En studie i oro*

Copyright © Roland Paulsen 2020

First published by Albert Bonniers Förlag, Stockholm, Sweden

Published in the Finnish language by arrangement with Bonnier Rights,
Stockholm, Sweden

Suomenkielinen laitos © Heikki Eskelinen ja Tammi 2021

Tammi on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä

ISBN 978-952-04-3133-4

Painettu EU:ssa

Annalle

Vanhan sanomuksen mukaan ajatus on erinomainen palvelija, mutta hirmuinen isäntä. Vaikka tämä sanomus näyttää monen muun sanomuksen tavoin ensin aivan lattealta eikä lainkaan mielenkiintoiselta, tarkemmin katsottuna se ilmaisee suuren ja kauhistuttavan totuuden. Ei ole suinkaan sattumaa, että ampumalla päivänsä päättävät aikuiset itsemurhaajat melkein aina ampuvat itseään päähän.

— DAVID FOSTER WALLACE

Sisällys

	Ikkuna ajatuksiin	11
I	Epävarmuus meidän päivinämme	33
	Miten mieleemme voi?	35
	Mitä epävarmuus on?	62
	Ajatuksen tiukka ote	86
II	Purot virtaavat historiasta	109
	Aikahorisontit	111
	Järke vie maailmasta lumouksen mahdin	140
	Koneen lisäosana	162
	Maailma on riskejä täynnä	186
	Mielen sisäiset riskit	218
	Oma minuus epäilyn kohteena	250
III	Miten nykyisin toimitaan	297
	Huolestuneisuuden hillitseminen	299
	Eläminen epävarmuuden maailmassa	328
	Hoidon ulottumattomissa	349
	Kiitokset	369
	Viitteet	371
	Henkilöhakemisto	413

Ikkuna ajatuksiin

Tarun mukaan Poseidon loi sonnin, Athene talon ja Zeus ihmisen. Jumalien kuviteltiin kilpailleen luomistaidoillaan. He kutsuivat kilpailun ratkaisijaksi arvostelun ja satiirin jumalan Momoksen. Aluksi Momos tuomitsi sonnin silmät väärin sijoitetuiksi. Ne olisi pitänyt asettaa sarvien juureen, niin että sonni pystyisi paremmin tähtäämään kohteeseen, johon se aikoi iskeä sarvillaan. Talokin oli suunniteltu väärin, koska sen alla ei ollut pyöriä eikä omistaja siis voinut ottaa sitä mukaansa vaihtaessaan asuinpaikkaa.

Ihmisessä oli se vika, että hänen mielensä oli suljettu hänen sisäänsä siten, ettei siihen voitu nähdä hänen ulkopuoleltaan. Momoksen mielestä hänen rintakehäänsä olisi pitänyt sijoittaa ikkuna, josta kuka tahansa voisi nähdä, mitä hän ajattelee. Tarun mukaan Zeus suuttui niin pahasti, että hän karkotti Momoksen Olympokselta, eikä arvostelun jumalasta juuri sen enempää tiedetäkään.

Tarun vanhin versio sisältyy Aisopoksen satuihin, mutta siinä ei selitetä, miksi Momos halusi päästä näkemään ihmisen sisään. Asia jää lukijan pääteltäväksi. Myöhäis-antiikin aikana kirjoitetussa tarun versiossa sanotaan, että Momos halusi helpottaa mahdollisuuksia valheen paljastamiseen. Peruste on aivan hyvä, mutta voidaan hyvin kuvitella

myös vähemmän kynyisiä perusteita, joiden nojalla voitaisiin toivoa ajatuksiin yltäviä ikkunoita. Momoksen kuvittelema ikkuna olisi auttanut ihmistä etenkin keventämällä hänen kokemansa yksinäisyydentunteen taakkaa.¹

Monet tutkimukset ovat osoittaneet, että me yleensä väheksymme muiden ihmisten vastoinikäymisiä. Tutkimuksissa, joissa koehenkilöt ovat voineet sekä kertoa omista ongelmistaan että esittää arvionsa muiden kokemista ongelmista, on päädytty selvään tulokseen: uskomme muiden ihmisten elämää helpommaksi kuin se todellisuudessa on. Tulos on sama, arvioimme pa sitten täysin vieraita tai tuntemiamme ihmisiä. Muiden kärsimyksiä aliarvioivat pahiten ne, jotka itse kärsivät eniten. Kuvitelmat muiden onnellisesta elämästä ovat sinänsä omiaan aiheuttamaan ahdistusta, sinänsä masentavia. Mielentila saattaa muistuttaa kateellisuutta, mutta pikemminkin voi olla kyse siitä, että omaa kärsimystä koetun tappion jälkeen keventäisi tieto siitä, että myös toiset kärsivät.²

Kuinkahan kauhistuneita omasta tilastamme olisimme, jos tietäisimme, mitä muiden ihmisten mielessä tapahtuu?

Ajatuksia sadan desibelin voimakkuudella

Daniel on muusikko. Hänellä on tuuhea ruskea tukka. On helppoa kuvitella tuota päätä keinahtelemassa sellon yläpuolella sonaatin tahdissa. Vaikka tiedän, että Danielilla on ongelmia – niiden takia olemme sopineet tapaamisesta – saan ensitapaamisella kuitenkin mielikuvan siitä, että edessäni on onnellinen ihminen. Mieleeni nousee kuva lapsuusvuosista, jolloin hän söi terveellistä ruokaa vanhempiensa yhteisessä

kodissa, pääsi tennisleireille ja vietti loputtomia kesäiä perheen kesäpaikassa maalla. Kasvuvuosinaan hän ihastui selloon ja pyrki varhaisesta lapsuudestaan asti kehittymään taitavaksi sellistiksi. Seurasi ihania vuosia musiikkikorkeakoulussa samanmielisten joukossa ja vaihto-oppilasmatkoja Pariisiin ja Strasbourgiiin.

Tällaista oli todella sisältynytkin Danielin elämään. Musiikki on aina valaissut hänen tietään, ollut turvapaikka silloinkin, kun harjoitukset olivat toistuneet yksitoikkoisesti. Nykyisin hän katuu sitä, ettei omistautunut soittamiseen vieläkin täydellisemmin. Se olisi ehkä varjellut hänet kaikesta muusta, etenkin tuhoisalta pyrkimykseltä olla kaikin puolin hyvä ihminen.

Tämä ei merkitse sitä, että hänen mielestään halu olla hyvä ihminen olisi jotenkin väärin. Pyrkimys on sinänsä hyvä. Kyse on vain siitä, miten hyvä ihminen olisi määriteltävä. Danielin mielestä vähimmäisvaatimus on ainakin, että ihminen ottaa vastuun omista teoistaan. Mutta mitä tämä oikein tarkoittaa?

Danielin lapsuuden kotipaikkakunnan halki virtaa joki. Kesäisin lapset uivat joessa, talvisin joen poikki kuljettiin jäitse. Seisominen sillalla ja joen virtaamisen katseleminen kaiteen yli oli rauhoittava kokemus. Leppoisaa oli myös heitellä kiviä sillalta jokeen ja katsella niiden katoamista mustaan veteen. Eräänä päivänä Daniel huvitteli tällä tavalla koulusta palatessaan. Hän poimi muutamia kiviä tienvarresta, heitti ne jokeen ja meni kotiin.

Silloin hän ei tullut ajatelleeksi, että hän oli ehkä tehnyt tyhmän teon. Ajatus iski hänen mieleensä vasta sängyssä, kun hänen olisi pitänyt nukahtaa.

Hän oli nimittäin kuullut, että joku oli muutamia vuosia aiemmin viskannut sillalta jokeen polkupyörän. Pyörä oli

jäänyt jokeen, kukaan ei ollut nostanut sitä vedestä. Danielia vaivasi ajatus pyörästä, joka makasi pohjassa romuna. Romurautaa ja ruostetta liejuun vajonneena...

Mutta entäpä jos.

Hän muistaa, että ajatus tuntui hänestä huvittavalta, kun se ensimmäisen kerran päikähti hänen päähänsä. Eihän siihen voinut suhtautua vakavasti. Sillä ei ollut mitään yhteyttä todellisuuteen, asia oli aivan epätodennäköinen. No ei tietysti *täysin* epätodennäköinen. Ei toki, olihan riski olemassa. Siis naurettavan vähäinen riski. Epätodellinen. Tietysti jokin hänen jokeen heittämistään kivistä oli *voinut* osua pohjassa lojuvaan polkupyörään. Tosin epätodennäköistä, mutta täysin mahdollista. Lisäksi – tosin täysin epätodennäköisesti – oli olemassa vähäinen riski, että kivi oli voinut irrottaa pyörästä ruostetta.

Vähäinen riski? No aivan minimaalinen. Kuitenkin riski. Hänen mieleensä juolahti, että riski oli samaa luokkaa kuin lento-onnettomuuden vaara. Tai ehkä pikemminkin samaa luokkaa kuin vaara, että asteroidi iskisi planeettaamme. Pieniä, hyvin pieniä riskejä – jotka toisinaan johtavat katastrofeihin. Lisäksi oli olemassa vaara, että veteen irronnut ruoste oli saattanut levitä ja... Ei ei, nämähän ovat häviävän pieniä riskejä, mahdottoman vähäisiä riskejä.

Mutta silti.

Mieleen nousi äkkiä uusi ajatus.

Mutta entäpä jos ruoste, joka ehkä oli irronnut hänen heittämiensä kiven ehkä osuttua polkupyörään, myrkyttää joen kalat?

Mioletön ajatus. Hän tiesi sen samalla hetkellä, kun se päikähti hänen päähänsä. Ja silti: riski oli olemassa. Ja jos hän oli aiheuttanut tuollaisen katastrofin vaaran, eikö hänen pitänyt ottaa vastuu teostaan?

Hän vääntelehti sängyssä. Hän ei voinut suhtautua tuohon ajatukseen vakavasti. Silti se painoi hänen mieltään. Se oli raskas ajatus. Ja se muuttui aina vain painavammaksi, kun hän mietti sitä. Etenkin sitten, kun hän alkoi kehittää sille jatkoa. Hän näki mielessään paikallislehden sivun, jolla oli valokuva joessa lilluvista kuolleista kaloista. Ja poliisista, joka sanoi, ettei ketään vielä epäilty, mutta silminnäkijän kertomuksen mukaan joku poika oli heiteltyt sillalta paljon kiviä jokeen. Oli löydetty asiantuntija, jonka mukaan oli itsestään selvää, ettei kiviä saanut heitellä jokeen, jonka pohjassa oli romua. Sitten seurasi selitys, mitä tämä merkitsisi ”eläimistölle”, ”biotoopille” ja ”ekosysteemille”.

Hän käänteli ajatusta mielessään. Sehän oli aivan hullu! Seuraavassa hetkessä se hulvahti uudelleen hänen mieleensä. Minkä tähden hän oli heittänyt jokeen *useita kiviä*? Ja miksi sen isonkin?

Ajatus piti häntä valveilla. Pitäisikö hänen tehdä jotakin? Kertoa jollekulle aikuiselle? Mutta ajatushan oli hullu, hän *tiesi*, ettei sillä ollut todellisuuspohjaa. Miksi hän sitten mietti sitä? Mutta entäpä jos se oli sittenkin totta? Kuvat kaislikon reunassa kelluvista kuolleista kaloista palasivat takaisin. Kaikki muut talossa nukkuivat jo, mutta Daniel makasi valveilla. Kauan. Seuraavana aamuna hän tunnusteli tilannetta heti herättyään.

Oliko ajatus yhä hänen päässään?

Siellähän se oli. Se painoi hänen mieltään vielä vuorokausien ajan.

Hän väitteli itsensä kanssa. Pitäisikö hänen ehkä ilmoitautua, vain tunnustaa, kävi sitten miten kävi? Mutta hänellehän naurettaisiin! Se oli pahinta. Hän pelkäsi tehneensä ehkä jotakin ikävää, mutta häntä pelästytti myös tämä hänen tällainen pelkonsa, se, että tuntui tarpeelliselta suhtautua

tällaiseen ajatukseen vakavasti. Tässä oli jotakin outoa, jotakin oli tapahtunut *hänelle itselleen*.

Lopulta hän päätti kantaa vastuunsa ja tunnustaa asian äidilleen. Äiti ei tuntunut ymmärtävän, mikä oli ongelmana, joten Daniel joutui selvittämään jokaisen riskitekijän vaikutuksineen mahdollisimman yksityiskohtaisesti osoitukseen ehkä aikaansaamansa vahingon mahdollisen mittaavuuden. Vielä nytkään Daniel ei ole varma siitä, ymmärsikö äiti asian, mutta tuosta tapauksesta lähtien tunnustuksilla ja rauhoitteluilla oli pitkään tärkeä sija heidän keskusteluissaan.

Aiheita oli monenmoisia – kuolemanpelosta, joka iski etenkin silloin, kun hän arveli tehneensä jotakin, mikä saattaisi aiheuttaa syöpää, epämääräiseen levottomuuteen, jolloin uhkaavan katastrofin luonne ei ollut täysin selvillä. Usein hän pelkäsi unohtaneensa koulukirjat kotiin. Tai kaappinsa lukitsemisen. Pitäisikö tarkistaa vielä kerran? Vaikka äiti oli juuri vakuuttanut hänelle, että hän oli vastikään vilkaissut koulureppuunsa, hän saattoi vielä matkalla vetäistä repun auki vaikka kymmenen kertaa tarkastaakseen, että kaikki oli varmasti mukana. Olihan teoriassa mahdollista, että hän oli sittenkin nähnyt väärin. Päästyään kaappinsa eteen hän saattoi pysyä paikallaan 20 minuuttia vain varmistuakseen siitä, että kaappi oli varmasti lukossa.

”Miksi se oli sinulle niin tärkeää?” minä kysyin.

”En osaa oikein sanoa, mistä se johtui, mutta oli tärkeää suoriutua koulussa hyvin. Valvoin viikkokausia iltaisin valmistautuessani kokeisiin. En tiedä, oliko kyseessä identiteettini vai mistä se oikein lähti. Luullakseni minulla oli päässäni jonkinmoinen ajatus, että kaikki menee päin helvettiä, ellen hoida asioitani kunnolla. En ollut kyllä lainkaan selvillä siitä, mitä tuo ’päin helvettiä’ oikein tarkoitti.”

Huolestuneisuus muutti muotoaan useasti matkan varrella ja kehittyi kaikkeen liittyväksi mielentilaksi. Mihin hän oikeastaan oli syyllinen? Aina tehdessään tunnustuksia äidilleen hän tiesi jo etukäteen, mitä äiti sanoisi rauhoittelakseen häntä, ja tiesi, että äiti oli oikeassa. Epäilykset olivat kuitenkin hänen pysyvänä seuranaan kuin ikuisena pään sisäisenä mutinana, jonka vain urheiluharjoitukset ja uppoutuminen soittamiseen saivat välillä vaikenemaan.

Muutettuaan kotoa ja aloitettuaan opiskelunsa teknisessä yliopistossa hän soitteli edelleen äidilleen rauhoittelua kaivatessaan. Jätettyään diplomityönsä tarkastettavaksi häntä huolestutti pitkään ajatus, että häntä epäiltäisiin plagiaatista. Joku kurssinpitäjä oli esittänyt hänelle joitakin ehdotuksia siitä, mitä hän voisi kirjoittaa työnsä teoriaosaan. Vaikka hän oikeastaan tiesi, ettei se riittäisi plagiointisyttöksen perusteluksi, hän ryhtyi googlaamaan noita perusteluja. Harmaan vyöhykkeen ja selvän plagiaatin välisestä rajanvedosta oli väiteltä runsaasti, mutta näillä väittelyillä ei ollut mitään tekemistä hänen opinnäytteensä kanssa. Silti tuntui siltä, että jollakin abstraktilla tasolla ne saattoivat liittyä hänen tapaukseensa.

Häntä huolestutti ajatus, että hän oli ehkä tulkinnut lainsäädäntöä väärin. Hän perehtyi tuomioihin, joita voitiin pitää ennakkotapauksina, ja listasi perusteluja, joita syyttäjä olisi voinut esittää saadakseen hänelle tuomion. Toiseen listaan hän merkitsi perusteluja, joita hänen puolustusasianajajansa olisi voinut käyttää. Hän kuvitteli, että häneltä vietäisiin opiskeluoikeus yliopistossa, ja mielti, mitä ylioppilaskunnan lehdessä hänestä kirjoitettaisiin. Äiti rauhoitteli häntä parhaansa mukaan, mutta oikeudenkäynti jatkui hänen päänsä sisällä tuntikausia. Hän eteni pian puhtaan propositiologiikan piiriin ja kehittyi jonkinlaiseksi tekijänoikeuden asiantuntijaksi.

Vasta uusi päälle ryntäävä huolenaihe työnsi plagiaatti-ajatukset syrjään. Mutta aina uuden huolenaiheen ilmaantuessa kaikki aikaisempi huolestuneisuus tuntui siihen verrattuna vain mietiskelyn täyttämältä mielenrauhalta.

Pornosivuilla surffaaminen oli aina ollut Danielille ristiriitaisen tuntemusten aihe. Jo varhaisessa nuoruudessa se saattoi viedä ajatukset ylikierroksille. Miksi oli kiihottavaa esimerkiksi katsella, kun nainen imi miehen penistä? Entäpä jos hän ei kiihottunutkaan naisesta, vaan miehen erektiosta? Jos tilanne oli tämä, oliko hän siis homoseksuaali? Eihän se nyt oikeastaan olisi mikään ongelma, mutta hän ei tuntenut olevansa homo. Häntä kiinnostivat naiset, eivät miehet. Mutta entäpä jos hän vain valehtelikin itselleen? Saattoiko hän olla pohjimmiltaan homo tiedostamatta sitä kuitenkaan itse? Vaivasiko häntä samantapainen homofobia kuin joitakin pappeja, jotka tuomitsevat homouden perkeleen keksinnöksi, mutta paljastuvatkin sitten, kun heidät yllätetään jostakin käymälän kopista toisen miehen kanssa?

Noista mietteistä kuullessaan äiti suhtautui niihin tuntuvasti vakavammin kuin aiempiin huolenaiheisiin. Hänen mielestään Danielin ei tarvinnut hävetä mahdollista homoseksuaalisuuttaan, ja hän halusi jättää kysymyksen avoimeksi.

Kun Daniel alkoi epäillä olevansa pedofiili, hän ei enää voinut pyytää apua äidiltään. Hänet oli juuri hyväksytty vaihto-opiskelijaksi Strasbourgiin, ja hän oli jo saanut yhteyden siellä toimivaan soitinyhtyeeseenkin. Eräällä pornosivustolla ruutuun ponnahteli yhtä mittaa ponnahdusikkunoita. Klikatessaan niitä pois hän näki luullakseen lapsipornoa esittävän ikkunan. Muutamassa hetkessä pulssi alkoi jyskyttää hänen korvissaan. Hän joutui paniikkiin ja paineli näppäimiä kiihkeästi saadakseen koneen sammutetuksi.

”Säikähdin niin pahasti, että ryömin sängyn alle piiloon.”

Oliko todellakin mahdollista, että lapsipornoa saattoi ilmestyä ruudulle tyhjästä noin vain? Eikö ensin tarvinnut mennä johonkin ”pimeään verkkoon” tai mikä se nyt onkaan nimeltään? Oliko hänen tietokoneeseensa istutettu jokin virus, johon Google reagoi jollakin tavalla? Mutta eikö Google toiminut aktiivisesti juuri ehkäistäkseen tuollaisten sivujen levittämisen?

Hän googlasi.

Hänen mieleensä tulvi ajatuksia, joihin hän ei ollut koskaan kuvitellut törmäävänsä. Alkoi uusi oikeudenkäynti. Yhä uudet *entä jos* -kysymykset takertuivat kehää kiertäviin kertomuksiin, jotka tuntuivat yhtäläisesti tosilta ja epätodellisilta, kun hän pyöritteli niitä mielessään.

Entä jos 1: Entä jos hän oli todellakin syyllistynyt lapsipornon hallussapitoon? Verkon mukaan syylliseksi tuomitsemiseen riitti, että tietokoneeseen oli latautunut tuollaista sisältöä.

Entä jos 2: Entä jos poliisi epäilisi häntä ja löytäisi tietokoneesta jonkin digitaalisen jäljen? Mutta miksi juuri hänen tietokoneensa kiinnostaisi poliisia?

Entä jos 3: Entä jos hänen tietokoneensa oli lähettänyt signaalin jollekin verkkorikollisuutta tutkivalle yksikölle silloin, kun hän oli yrittänyt saada googlaamalla selville, oliko hän mahdollisesti nähnyt lapsipornoa? Herra Jumala, hänhän oli todellakin etsinyt tietoa pahimmalla tavalla epäluuloa herättävästä aiheesta: siitä, kuinka lapsipornoa voi löytää. Ellei se aiheuttanut hälytystä, ei maassa ollut kelvollista turvallisuuspoliisia.

Entä jos 4: Entä jos poliisi oli jo ottanut hänet seurantaan ja hän oli parhaillaan tutkinnan kohteena? Mutta eikö se olisi hyvä juttu? Sittenhän ne näkisivät, ettei hänen koneellaan

ollut tapahtunut mitään epäilyttävää liikennettä? No niinpä kyllä – paitsi että mietitäänpä taas kysymystä *Entä jos 1*.

Entä jos 5: Entä jos joku syyttäjä ryhtyisi viemään asiaa eteenpäin? Miten hatarilta hänen selittelynsä silloin kuulostaisivatkaan? Mutta eikö syyttäjien pitäisi ymmärtää tilanne? Eihän hän ollut tehnyt mitään, kai niiden nyt se pitäisi käsitellä? Ja vaikka tutkinta tehtäisiin, syyttäjä voi aina arvioida todisteet riittämättömiksi ja jättää syytteen nostamatta – sen hän tiesi ennestään.

Entä jos 6: Entä jos jouduttaisiinkin oikeudenkäyntiin ja hänen olisi otettava yhteys puolustusasianajajaan? Selviytyisikö hän siitä tehtävästä?

Entä jos 7: Entä jos jouduttaisiin oikeudenkäyntiin ja hän saisi vapauttavan tuomion? Olisihan se parempi vaihtoehto kuin langettava tuomio, mutta jaksaisiko hän elää tietäen olleensa rikoksesta epäilty? Entä jos tieto siitä merkittäisiin johonkin rekisteriin ja hänen pitäisi elää koko loppuelämänsä leimautuneena epäilyttäväksi – ”ei savua ilman tulta”?

Entä jos 8: Entä jos hänet tuomittaisiin rangaistukseen?

Daniel kertoo, että jokainen *entä jos* -kysymysten kerrostuma kasvatti hänen ahdistuneisuuttaan.

”Sama vain jatkuu. Ei minua rauhoita se, että vankilaan joutumisen riskini on vain promillen kymmenesosan luokkaa. Pelkästään se, että riski on yleensä olemassa, saa minut keskittämään koko huomioni siihen. Tämä meni niin pitkälle, että lopulta ryhdyin suunnittelemaan, mitä tekisin, jos todellakin saisin tuomion ja kaikki ystävät kääntäisivät minulle selkänsä.”

”Mitä suunnittelit tekeväsi?”

”Olisin lähtenyt munkiksi jonnekin, asettunut elämään erakkona.”

Oikeudellisten ongelmien rinnalla esiin nousivat uudelleen pohdinnat hänen omasta seksuaalisuudestaan – mutta

nyt niihin liittyi niin voimakas lataus, että ne tuntuivat hallitsemattomilta. Mikä häntä tässä kaikessa nyt oikein kuohutti? Oliko kyse vain siitä, että hän pelkäsi joutuvansa kiinni, vai liittyikö tähän jotakin muuta? Hänhän oli siis viikkokausia pohtinut, miten lapsipornoon voi päästä käsiksi – eikö se ollut aika kummallista? No tietysti hän oli sillä tavalla vain pyrkinyt vakuuttumaan siitä, ettei ollut syylistynyt rikokseen, mutta entä jos hänellä oli myös salaisia motiiveja? Entä jos hän *tiedostamattaan* olikin pedofiili? Entä jos kaikki hänen aiemmat ongelmansa olivatkin johtuneet juuri *siitä*?

Ajatukset jymisivät päässä sadan desibelin voimakkuudella. Daniel tunsu syyllisyyttä kuin pedofiili ja pedofiilin häpeää kiihottumatta kuitenkaan kuin pedofiili. Tämä olikin hänen ainoa lohtunsa, oljenkorsi, joka viestitti, että kaikki oli pelkkää kuvittelua: ajatus pedofiiliasta oli pelkästään inhoitava. Mutta entä jos inho olikin osoitus kiihottumisesta? Oliko nyt aivan varmaa, ettei ajatus lainkaan kiihottanut häntä?

Vaihto-oppilasaikanaan Strasbourgissa hän ryhtyi panemaan itseään koetukselle.

”Tämä meni niin pitkälle, että pystyin tuskin edes katsomaan lasta, sillä aina lapsen nähdessäni minun oli pakko tarkistaa, ettei hän herättänyt minussa seksuaalista kiinnostusta. Ja tämähän oli jo sinänsä epäilyttävää, sillä miksi katsot lasta, ellet tunne kiinnostusta?”

Daniel oli päätyynyt tilanteeseen, jossa hän ei voinut enää todistaa itselleen, ettei hän ollut pedofiili. Mielen sisäisessä tuomioistuimessa hänen valituksensa hylättiin toinen toisensa jälkeen. Jos hän ajatteli kuvittelevansa asioita, se oli tietysti vain torjuntaa. Jos hän pyrki selvittämään itselleen, kiihottuiko hän seksuaalisesti, hän tietysti menetteli

kuin pedofiili. Jos hän päätti olla ajattelematta näitä asioita, ajatukset palasivat silti. Ja eikö tämä kyvyttömyys päästä irti pedofiliaa koskevista ajatuksista nyt ollut raskauttava lisätodiste tässä oikeudenkäynnissä?

Aika ei parantanut mitään. Pikemminkin ahdistus kasvoi jatkuessaan. Hän etsiytyi Strasbourgissa ylioppilaiden terveysasemalle ja kertoi siellä, miten hänen ajatuksensa kävivät ylikierroksilla. Hän ei kuitenkaan voinut kertoa kaikkea, ei sitä aihetta, joka hänen ajatuksiaan vaivasi. Vasta Ruotsiin palattuaan hän tapasi psykiatrin, joka vaatimalla vaati tätä tietoa.

Kun Daniel oli kertonut kerrottavansa, psykiatri sanoi sanat, jotka pelastivat Danielin hengen. Hän sanoi, että jos hän joskus pelkäisi oman lapsensa joutuvan uhriksi, hän voisi pyytää Danielin lapsenvahdiksi. Daniel ei ollut pedofiili, päinvastoin: tämä aihe ei olisi koskaan kehittynyt pakkomielteeksi, ellei hän olisi inhonnut pedofiliaa.³

Epävarmuuden sietäminen

Daniel kärsi pakko-oireisesta häiriöstä, jonka englanninkielinen nimi on *obsessive compulsive disorder* (OCD), mikä joskus lyhennetään muotoon *Pure O*. Tässä häiriössä ajatukset, joita ei haluta ajatella, vaikkapa ”entä jos olenkin pedofiili”, valtaavat suurimman osan ihmisen ajattelukapasiteetista. Kaikilla voi olla tämäntapaisia ajatuksia, joita he eivät halua ajatella, mutta muutamille tuottaa ongelmia se, etteivät he salli itselleen niiden ajattelemista. Niinpä tuollainen ajatus on ”neutraaloitava” – tuomittava tai todistettava perusteettomaksi – ja tällöin sille annetaan tarkoituksen vastaisesti merkitystä ja se voimistuu.

Näiden ongelmien syntyä ei ole selvitetty, mutta vuosien varrella on esitetty erilaisia teorioita. Lääketieteen piirissä suosiota ovat saaneet etenkin seuraavat kaksi:

Danielin ongelma johtuu hermoyhteyksien epäsuotuisasta rakentumisesta aivoissa, luultavasti orbitofrontaalisen aivokuoren, tyvitumakkeiden ja talamuksen välisellä alueella. Äärimmäisen yksinkertaisesti selitettynä orbitofrontaalinen aivokuori käsittelee aistien tuottamaa informaatiota ja lähettää signaaleja tyvitumakkeisiin, jotka vuorostaan lähettävät signaaleja talamukseen, joka hallitsee motorista (liik- kumista ohjaavaa) järjestelmää ja luultavasti myös yrityksiä epämieluisien ajatusten neutraloimiseksi. Talamus lähettää sitten signaaleja takaisin orbitofrontaaliseen aivokuoreen – ja tämä informaation kierto jatkuu alituisesti. Ongelma syntyy, kun talamus lähettää virheellisiä varoitussignaaleja orbito- frontaaliseen aivokuoreen. Koska aistien informaatio kertoo, ettei mitään vaaraa ole havaittavissa, tämä johtaa siihen, että neutraloivan ajatuksen todellinen vaikutus ei vastaa odotet- tua vaikutusta. Viriää tunne, että neutralointia on yritet- tävä uudelleen – päädytään ”tee se uudelleen, tee se oikein” -käskyjen kierteeseen.⁴

Daniel on kehittänyt itselleen hypermoraalin salatakseen ja kompensoidakseen epämiellyttäviä totuuksia itsestään. Merkitystä on etenkin nuoruusvuosien onanian aiheut- tamalla tiedostamattomalla syyllisyydentunnolla, mutta myös aggressiivisilla yllykkeillä, jotka hypermoraali työntää pois tietoisuudesta mutta jotka palaavat pakkomielteinä. Sigmund Freud esittää esimerkkinä ”Rottamiehen” tapauk- sen. Miestä huolestutti ajatus, että hänen isänsä ja tuleva vaimonsa joutuisivat kokemaan sellaisen kidutuksen, että nälkiintynyt rotta työnnettäisiin heidän peräsuoleensa ja

pantaisiin syömään heidän sisälmyksiään. Sekä inhoa että tuskaa herättävä ajatus juuttui miehen ajatuksiin pakkomielleeksi. Freud päätteli, että ajatus oli ilmaus torjutusta anaalieroottisesta halusta. Ajattelemalla isän peräsuolta järsivää rottaa mies välttyi anaalieroottisen taipumuksensa käsitteilyltä. Danielin pakkomielleet siis kaikessa kauheudessaankin auttoivat häntä pitämään näkymättömissä vielä epämiellyttävämmän häntä itseään koskevan totuuden.⁵

Kumpikin näistä teorioista saattaa pitää paikkansa. Ne eivät kumoa toisiaan. Kummassakin teoriassa on kuitenkin puutteensa. Ensinnäkin ne antavat vain osavastauksen kysymykseen ongelman synnystä. Jos pakkomielle pohjautuu aivojen hermoyhteyksien virheelliseen kytkeytymiseen, miksi tämä virheellinen yhteys on syntynyt? Jos pakkomielle pohjautuu hypermoraaliin, joka ei salli häpeällisten toiveiden olemassaolon myöntämistä, miksi tuollainen hypermoraali kehittyi? Mitä on saattanut tapahtua ennen noiden epäonnisten tilanteiden syntymistä?

Esitän tässä kirjassa kolmannen teorian. Olettamukseni mukaan Danielin ongelma on ääriesimerkki opitusta kyvyttömyydestä. Useimmat ihmiset kärsivät jossakin määrin tällaisesta kyvyttömyydestä, mutta kahden viime vuosisadan mittaan tämä kyvyttömyys on jyrkästi syventynyt. Se ei ilmene pelkästään yksilöiden toiminnassa. Se on havaittavissa myös yhteiskuntaelämässä, politiikassa, lainsäädännössä, tekniikassa ja työoloissa. Mikäli kyseessä on sairaus, se ei kuulu pelkästään yksilökohtaisen patologian piiriin; moderni ihminen on kollektiivisella tasolla kehittänyt *kyvyttömyyden epävarmuuden sietämiseen*.

Apua ahdistuksen aikakaudelle

Entä jos unohdinkin sulkea lieden ja nyt koko talo palaa? *Entä jos* olenkin valinnut aivan väärän puolison? *Entä jos* toimmemme koronapandemian hillitsemiseksi ovatkin olleet vääränlaisia?

Entä jos on kysymys, jota mielemme toistelee, kun arvioimme riskejä ja kuvittelemme, mitä voisi tapahtua. Roland Paulsenin mukaan olemme – ihmisten yhteisöinä – kadottamassa kykymme epävarmuuden sietämiseen. Länsimaissa joka kymmenes syö masennuslääkkeitä, ja masennus on WHO:n tautitilastossa noussut tärkeimmäksi terveytemme uhaksi. Mikä siis on muuttunut? Taloudelliset olot ovat paremmat ja elintasomme korkeampi kuin koskaan ennen, mutta ahdistuneisuutemme kasvaa kasvamistaan ja kysymme alituisesti: *entä jos?*

Entä jos? on katsaus ahdistuneisuuden historiaan ja sen vaihteleviin piirteisiin eri kulttuureissa. Se on myös kannustava puheenvuoro, joka vaatii toimia tämän yhteiskuntaan levinneen epidemian voittamiseksi. Teos perustuu satoihin tutkimuksiin, uraa uurtaviin havaintoihin sekä yksityishenkilöiden haastatteluihin.



9 789520 431334

www.tammi.fi

30.13

ISBN 978-952-04-3133-4